

Апостол правди і любові.

Помер Толстой.

Серед сучасників це було найбільше ім'я, що притягало до себе увагу цілого світу, приковуючи думки до маленького сельця в Тульській губернії, де жив і працював великий навчитель. Ціла людськість звертала туди свої очі, бо Толстой давно вже переріс усіяні державні й національні межі і зробився світовим добром, символом правди і любові для цілого світу. Серед сучасного гамору, скаженої боротьби, перемоги лиха й неправди, самітно стояла кремезна постать немов якогось біблійного патріарха, що одна тільки важилася іти наперекір пануючому лихові та кривді й вічно, неустанно кликати своїм повним великої любові до людини словом до правди, до „мира всього міра“, до добра. Мінялись покоління, сходили один по одному в могилу люди, гинули громадські напрями, виростали нові думки—один Толстой стояв незмінно серед цього життєвого влуму і все тим же повним любові голосом кликав до правди і добра. Він був немов живою совістю цілого світу і світ знав, що хоч би що сталося, а ця невблаганна, непідкупна совість, цей вартовий на сторожі добра і правди, цей апостол любові скаже своє правдиве слово і нема на світі нічого, що присилувало б його затаїти свою думку або сказати не те, що він думає. „Не можу мовчати“—така відповідь була з Ясної Поляни на всі спроби застятькати голос непідкупної совісти, і проти цього голосу безсильні були всі ті заходи, які звичайно падають на всяку сміливу, незалежну думку. Толстой ще за життя переріс навіть обставини політичного ладу і йшов своїм шляхом, нехтуючи його теорію і практику...

І світ цінив свою совість, свого вартового на дорозі до правди і любові. Нема людини на світі, котра б зважилася зовсім широко і свідомо оганьбити в Толстому його вічне шукання правди, його натхненну проповідь любові. Навіть вороги його, яких він мав досить серед нічних птахів та лицарів темної ночі, навть вони, хоч скреготали зубами з злости, нічим нечистим не могли заплямувати цього великого апостола людскості. Вони з обов'язку кидали на його болотом, але воно не приставало до Голстого й верталось назад на напастників, і коли кого плямувало, то тільки їх самих. І безсиле скреготання ворогів правди і любові тілько дужче підкреслювало те становище світової совісти, яке займав за наших часів Толстой, один Толстой і ніхто інший.

Для нас, членів „плебейської національності“, ім'я Толстого було й на віки останеться подвійно дорогим і любим, як вічного ворога всякого державного та національного гніту і насильства. Толстой і тут був великим апостолом правди і любові та могутньою совістю людскості. Для його не було пануючих і підлеглих людей, не було й пануючих та підлеглих „плебейських“ націй,—не повинно бути серед тих істинно людських відносин, які він проповідував на землі. І ми, що повсякчасно боремось за своє національне істнування—з глибокою пошаною схиляємося перед цією чужою по крові, та без краю близькою і дорогою нам по духу людиною, що зуміла лишитись цілою і прекрасною людиною серед нелюдських обставин і в людях творити істинно людські почування.

Помер Толстой, але дух його живо творчий не помре ніколи і ясною зорею сяяним вічно на обрію загально людської думки для всієї людскості і ім'я Толстого буде найпринаднішою окрасою нашого часу.